

SELİM SABİT EFENDİ’NİN OKUL TARİHİ İNŞASI

Bahri ATA*

Öz

Bu makalede, Selim Sabit Efendi'nin Türkiye'de temel eğitimde tarih öğretiminin ne olduğuna ve nasıl öğretilmesi gerektiği ile ilgili düşünceleri döneminin çağdaş yapılarıyla karşılaştırılmaktadır. Araştırmada temel kaynak olarak Selim Sabit Efendi'nin Rehnümâ-yı Muallimîn ve Muhtasar Tarih-i Osmanî kullanıldı. Kütüphanelerimizde ulaşılabilen İngilizce yazılmış eski tarihli temel eğitim kitaplarından da yararlandı. Sonuç olarak, Selim Sabit Efendi'nin tarih eğitimi bağlamında "inkılapçılığına" ya da "reformculuğuna" şüphe ile yaklaşılmalıdır. Selim Sabit Efendi, sebebi ne olursa olsun, o yıllarda "Usûl-i Cedîd" hareketinin de gereklerinden olan tahta, harita, resim gibi çağdaş araç ve gereçleri ve de öğretim yöntemlerini ilköğretimde tarih eğitimine yansıtamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Selim Sabit Efendi, tarih eğitimi, okul tarihi.

Abstract

In this article, the ideas of Selim Sabit Efendi about what the history education is and how it should be done in the basic education in Turkey is compared with the contemporary works of the period. As basic sources for the study, Selim Sabit Efendi's works Rehnümâ-yı Muallimîn (Teacher's Guidebook) and Muhtasar Tarih-i Osmanî (The Short History of Ottomans) are used. Also the books related to elementary education written in 1890's in Turkish libraries are used. In conclusion, the revolutionary or reformist personalities of Selim Sabit Efendi, concerning to the elementary history education should be approached with hesitation. Regardless of the reasons, in his works, he did not reflect the applications of using blackboard, maps and illustrative instruments which are seen as the prerequisites for New Methods (Usûl-i Cedîd) to primary education history teaching at the period.

Keywords: Selim Sabit Efendi, history education, school history, school history.

Günümüzde ilköğretimde sosyal bilgiler dersi kapsamında işlenen okul tarihinin yapısına, konularına ve öğretimine ilişkin yaygın yanlış inançların giderilmesi için öncelikle nasıl temellerinin atıldığına bakmak ve ilk örnekleri incelemek gerekmektedir. Toplum hayatında pek çok şey vardır ki, geçmiş zamanlarda öncü bir hamle olarak başlamış olmasına rağmen, sonradan kalıplaşarak devam eder ve kendisi, varlığı ile bizzat yeniliğin önündeki en büyük engel olur. Türkiye'de günümüzde tarih dersleri; programları, ders kitapları ve öğretim yöntemleri ile çağdaş eğitim bilimindeki gelişmeleri yansıtmaktan uzak olup 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında benimsenen; ama tam bu dönemdeki çağdaş gelişmeleri de pek yansıtmayan öğretim anlayışını sürdürmektedir. Ülkemizde 1968'den sonra ilköğretim ilk kademelerinde tarih konuları, sosyal bilgiler dersi altında toplulaştırılarak bir ölçüde çocuğun mantığına ve psikolojisine uygun bir tarih verilmeye çalışılmaya başlandı.

1870'li yıllarda ilköğretimde tarih derslerinin nasıl öğretilmesi gerektiği düşünceleri ve okul tarih ders kitabı ile ilköğretimde tarih eğitiminin inşasına katkısı olanlardan biri de Selim Sabit Efendi'dir. Selim Sabit Efendi'nin (1829-1911), Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliği (1869-1887) ve daha sonra ikinci başkanlık görevleri (1872-1877), Rüştiye Okulları Dairesi Müdürlüğü (1880-1884), Encümen-i Teftîş ve Muayene Başkanlığı (1886-1887), Darümuallimîn'de yetiştirdiği öğretmenlerle, pedagoji çalışmaları ve ders kitaplarıyla Cumhuriyet öncesi önemli kararlara imza attığı ve öğretmen kuşağını oldukça etkilediği görülmektedir (Ünal, 2007:59-62). Öğrencisi Muallim Cevdet'e (1918:191) göre, Türkiye'de küçük çocuklar, 1880'li yıllardan itibaren yaklaşık 30 yıl Selim Sabit Efendi'nin ders kitaplarıyla büyüdü. Öğretmenlere, bir dersin öğretim ilke ve yöntemleri olduğu fikrini veren Selim Sabit'tir. Rüştiyelerde, harita ve sıra gibi araç ve gerecin tamamlanmasına çok çaba harcamıştı.

Türkiye'de modern eğitimin öncüsü olarak görülen Selim Sabit Efendi'nin hayatına ve eğitimciliğine ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır (bkz. Muallim Cevdet,1925; Tuncor, 1973; Bilim, 1985; Kara, 1992; Temizyürek,1999; Birinci, 2001; Şanal, 2003; Özeçoğlu, 2005; Akyüz, 2007). Bundan dolayı bu çalışmada yaşamına ve eğitim bilimlere genel olarak katkılarına yer verilmedi. Bu makale, Selim Sabit Efendi'nin Türkiye'de temel eğitimde tarih öğretiminin ne olduğuna ve nasıl öğretilmesi gerektiği düşünceleri ile sınırlı olup onun bu görüşleri döneminin çağdaş ülkelerinde aynı konuda üretilen yapıtlarla karşılaştırılacaktır. Bu çerçevede Selim Sabit Efendi'nin eğitimdeki "inkılapçılığı" ya da "reformculuğu" tarih eğitimi bağlamında tartışılacaktır. Diğer bir deyişle, Türk eğitim tarihinde modernleşme

öncülerinden biri olarak kabul edilen Selim Sabit Efendi, tarih eğitimine gerçekten yeni bir yaklaşım getirmiş midir? sorusuna yanıt aranacaktır. Aslında Prof. Dr. Yahya Akyüz (2007) bunun yanıtını Türk Eğitim Tarihi adlı klasikleşmiş yapıtında kısaca vermekle beraber, burada tarih eğitimi bağlamında konu daha derinlemesine incelemeye çalışıldı. Kütüphanelerdeki basılı kopyaların tarihlerine bakıldığında Selim Sabit Efendi'nin önce *Rehñümâ-yı Muallimîn*'i (1870), onun arkasından *Muhtasar Tarih-i Osmanî*'yi (1875) yazdığı dikkati çekmektedir. Aşağıda bu kitaplar, basım sırasına göre ele alınacaktır.

Rehñümâ-yı Muallimîn ve İlköğretimde Tarih Öğretim Yöntemi

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin kabulü ile Osmanlı eğitim sistemi yeniden ele alınmıştır. Buna göre sıbyan okullarının ıslahı için bir komisyon kuruldu. Komisyon üyelerinden Selim Sabit Efendi, Maarif Nezaretine bir rapor sundu ve daha sonra bu raporu 1870'de *Rehñümâ-yı Muallimîn* (Öğretmenlere Kılavuz) olarak yayımladı (Mahmud Cevat,2001:105; Temizyürek, 2000). *Rehñümâ-yı Muallimîn*, bizde öğretim yöntemlerine ilişkin yazılan ilk kitaplardandır. Kütüphanelerde bu kitabın 1870, 1877 ve 1883 tarihli baskılarına rastlanabilir. Bu kitabın konu başlıklarını kısaca belirtmekte yarar bulunmaktadır. Bu kitapta, üç yöntem ve bu üç yöntem karşısında “Yeni yöntem nedir?, Sınıf ve şubeler ne şekilde ayrılmalı?, Dört senelik öğretim yılında verilecek derslerin listesi, dersler kaç saat ve nasıl verilmeli?, Derslerin (harflerin, yazının, güzel yazının, imlâ ve kitabetin, hesabın, coğrafyanın, tarihin, lisanın) özel öğretim yöntemleri, öğretmenlerin nitelikleri ve idari görevleri, okulda üç defterin gerekliliği, öğrencilerin nitelikleri ve görevleri, ödül ve ceza hükümleri, şeref levhası, imtihan hükümleri, ilkokullara ilişkin 17 maddelik yönerge gibi konu başlıkları bulunmaktadır. 1970'li yıllarda Hıfzırrahman Raşit Öymen tarafından çıkarılan *Eğitim Hareketleri* dergisinde Ferit Ragıp Tuncor, bu kitabı Türk harfleriyle yayımlamıştır.

Selim Sâbit Efendi, *Rehñüma-i Muallimin*'de tarih dersinin öğretim yöntemine ilişkin olarak şunları yazmaktadır:

“Tarih dersi, hem kıraâta medar olmak (okumaya dayalı) ve hem de bazı vukuat-ı mühimmeyi (önemli olayları) sıbyana belletmek maksadına mebni (dayalı) olduğundan her dersin iptidasında (başlangıcında) muallim, evvel dersi hulâsa (özetleme) vecihle, şakirdana (öğrencilere) hikaye ve takrir edip (anlatıp), badehu (sonra) risalede (kitapta) yeri gösterilerek, şakirdan tarafından kıraat (okunur) olunur.

Ber minval-i meşruh (açıklandığı üzere) okunmuş olan ders ferdası (ertes) günü şakirdana takrir ve hikâye ettirildikten sonra ol dersin havi olduğu vukuat-ı mühimmenin esbab-ı mucibesiyile (önemli olayların ortaya çıkış nedeni) tarih-i vuku ve mahal ve neticesi hususunda sual ve cevap tarikiyle (yoluyla) şakirdan ber-vech-i ati (aşağıdaki gibi) temrin (alıştırma) edilir:

1. Osmanlı Devleti hangi tarihte ve nerede kurulmuştur?
2. Osmanlılar Rumeli yakasına hangi tarihte ve nereden geçtiler?
3. Rumeli Hisarı hangi padişahın zamanında inşa olunmuştur?
4. İstanbul ve Edirne hangi tarihte ve kimin zamanında feth olundu?
4. Amerika hangi padişahın zamanında keşf olundu?
5. Berr-i Şam ve Mısır ülkesini hangi padişah feth etti?
6. Osmanlılar tarafından Viyana şehri kaç defa muhasara edilmiştir?
7. Yeniçeri ocakları kaç tarihinde kaldırılıp Nizam çıkmıştır?
8. Memalik-i Mahruse'de demiryollar inşasına hangi tarihte bed' ve mübaşeret olundu?(başlandı)?"

Görüldüğü gibi, Selim Sabit, ilköğretim düzeyinde tarih dersini bir tür okuma dersi olarak kabul etmektedir. Tarih dersleri, diğer dersler içinde okuma parçası sağlıyordu. Yukarıda yazılanlardan hareketle, Selim Sabit Efendi'nin önerdiği ilköğretimde tarih dersi işleniş aşamalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Başlangıçta, öğretmen dersi öğrencilere hikâye şeklinde özetler.
2. İlgili konu, kitaptan öğrenciler tarafından okunur.
3. Bir sonraki ders, öğrencilere aynı konu anlatılarak tekrar ettirilir.
4. Önemli olayların ortaya çıkış nedeni, oluş tarihi, yeri ve sonucu üzerine soru ve yanıt yoluyla alıştırma yapılır.

Selim Sabit Efendi'nin tarih olaylarının sebep ve sonuçları üzerinde durması modern bir yaklaşımdır. Ama dikkat edilirse, Selim Sabit tarafından alıştırma olarak verilen sekiz sorunun da öğrencinin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik sorular olmadığı görülecektir. Akyüz'ün de (2007:205) belirttiği gibi, Selim Sabit Efendi, tarih dersini kuru ve yalnız olayların tarihlerini ezberlemek ve bu olayları mutlaka padişahlara bağlamak biçiminde anlamaktadır.

Rehnüma-i Muallimin'de tarih eğitimine ilişkin ileri sürülen düşünceleri, bugünün bakış açısıyla değerlendirebilir. Ancak, bu yapıttaki görüşlerin aşağı yukarı aynı yıllarda benzer yapıtlardaki görüşlerle karşılaştırılması, görüşlerin özgünlüğü ve ilericiliği açısından bizde bir düşünce oluşturabilir. Gazi Eğitim Fakültesi'nin

Dekanlık Kütüphanesi'nde bulduğumuz 1890'lı yıllarda İngiliz öğretmenlere kılavuzluk etmek için yazılmış ve yapı olarak Rehnüma-i Muallimin'e çok benzeyen üç kitap, ilköğretimde tarih eğitimine ilişkin karşılaştırma malzemesi sunmaktadır. Bunlardan birincisi Joseph H. Cowham'ın (1890) Yeni Okul Yöntemi (*A New School Method*) adlı çalışma, İkincisi John Wilson'un *Öğretim Yöntemleri El Kitabı (Manual of Methods of Teaching)* adlı kitap, üçüncüsü de Kilburn Serisi'nden çıkmış Temel Eğitim (Elementary Education) adlı yazarı belli olmayan bir kitaptır. İlk iki eğitimci de ilköğretimde okuma, yazma, gramer, aritmetik, coğrafya, tarih gibi konuların nasıl öğretilmesi gerektiğine yer vermiştir. Hem Cowham'ın hem de Wilson'un eğitim kitaplarında tarih dersini, bir hanedanın tarihi olarak değil de bir ulusun tarihi olarak algıladığı hemen dikkati çekmektedir. Her iki kitapta da tarih eğitiminin öğrenciye yararları sıralanmaktadır. Tarih eğitiminin yurtseverlik, yurttaşlık, ahlâk eğitimi, genel zekânın gelişimi gibi amaçlara sahip olduğunun altı çizilmektedir.

Cowham(1894:339), kitabında tarih ile coğrafya arasındaki ilişkileri belirtmekte ve coğrafyanın tarihten önce okutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada tarih programının geçmişten bugüne mi yoksa bugünden geçmişe mi? yapılması gerektiği de tartışılmaktadır. İkinci yöntemin çocuğun kapasitesine uygun olmadığı belirtilmektedir. Bazı tarihsel olayların oluş tarihinin öğrenilmesinin, olguların anımsanmasında değerli bir yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Küçük yaşta çocuklara tarih konularının anlatılmasında hikâyeler önemsenmekle birlikte, öğrencilerin imgelemine geliştirmek için sınıf tahtasına olayın grafik ve şemalarının çizilmesi ve resim gösterilmesi önerilmektedir. Biyografilerle tarih eğitimine ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü böylece pek çok dağınık tarihsel olay, kişilerin yaşamı çerçevesinde işlenebilir ve öğrencinin ilgisi uyandırabilirdi. Öğrenciye biyografisi sunulacak kişilerin sadece krallar, devlet adamları ve savaşçılar olmadığı, aynı zamanda devlet adamları, bilim insanları, kâşifler ve mucitler olduğu belirtilmektedir. Tarih öğretmenin öğrencilerini tarihsel binalara götürmesi gerektiği, ders kitaplarında resimlerin olması, poster ve afişlerin duvarlara asılması, her derste haritaların kullanılması vurgulanmaktadır. Her dersin sonunda öğrencilere kompozisyon yazdırma etkinliği özellikle istenmektedir.

John Wilson(1892), *Öğretim Yöntemleri El Kitabı (Manual of Methods of Teaching)* adlı çalışmada ilköğretimde her tarih dersine uygulanabilecek ders işleme sırasını şöyle vermektedir:

1. Öğretmen tarafından tarihsel olguların genel olarak aktarılması

2. Öğretmenin rehberliğinde öğrencilerin dersi okumaları
3. Hikâye anlatımına dikkat etme ve detaylı yorumlama
4. Özel okuma ve öğrenciler tarafından hazırlık
5. Bir sonraki günlerde ele alınan konu ile ilgili sınav ve bir sonraki günün dersinin hazırlanması.

Wilson'un (1892) verdiği ders akışı aşamaları Selim Sabit Efendi'nin önerdiği aşamalara benzemekle birlikte Wilson, öğrencilerin okuduklarından mantıksal sonuçlar çıkarma, anımsama ve düşünme konularında eğitilmesine ayrı bir değer vermektedir. Wilson (1892:431) öğrencinin bilmediği tarih terimlerinin öğretimine de dikkat çekmektedir. Her bir savaşın geçtiği yer, haritada gösterilmelidir. Savaşların kimlik kartı (taraflar, asker sayısı, sonuçları, antlaşmalar vb.) tahtanın bir tarafına yazılmalıdır.

Yine *Temel Eğitim* (Elementary Education) adlı Kilburn Serisi'nden yayımlanmış, yazarsız ve tarihsiz, ama 1890'lı yıllara ait olabileceği izlenimi veren bir başka kitapta (sf.401) Alman ilkokullarındaki tarih dersi aşamaları Hapsburglu Rudolph konu başlığı altında şöyle aktarılmaktadır:

1. Öğretmen, kralın biyografisinin anahatlarını verir. Dil basit olmalıdır. Anlatım coşkusu, her bir öğrencinin kendini hikâyenin kahramanının yerine koymasını sağlar. Öğretmen haritaya sıkça başvurur.
2. İkinci olarak, öğrencinin hikâyeyi tekrarlaması istenir. Öğretmen sorularla hikâyeyi böler. İlk hikâye anlatımında ortaya çıkmayan düşüncelerin öğrenci yanıtlarıyla gelişmesini sağlar. Neden-sonuç ve bazı tarihi eylemlerin ahlaki değeri üzerinde özellikle durur.
3. Daha sonra öğrenciler, yaşamlarında karşılaştıkları benzer örnekleri anımsamaya ve analogiler kurmaya teşvik edilir.
4. Sonuçta öğrendiklerini ilişkilendiren bir anlatı yazmaları sağlanır.

Alman ilkokullarında tarih dersinin işleniş aşamaları ilk iki örneğe benzemekle birlikte daha sofistike görülmektedir. Selim Sabit Efendi'nin *Rehnu-ma-i Muallimin*'inden çok farklı olarak, yukarıdaki üç İngilizce kitapta tarih eğitiminde sınıf tahtasının, resimlerin, okul müzelerinin, haritaların, çizimlerin ve hatta drama ve rol oynamanın etkili bir şekilde kullanılması önerilmektedir.

Tarih dersinin Selim Sabit Efendi'nin inkılapçı kişiliğinden bir pay alamamasında Akyüz (2007:205), "tarih dersinin sosyal muhtevadan yoksun ve kısır

kalmayı yolunda o günkü siyasal rejimin baskılarının büyük payı olduğunu" altını çizmektedir. Türkiye'de Selim Sâbit Efendi'nin ilköğretimde tarih dersi için önerdiği yöntemin yakın zamanlara kadar uygulayan öğretmenlerin çok olduğu anlaşılmaktadır. Akyüz'ün (2007:205) de vurguladığı gibi "öğretmenlere verilen bu örnekler onları etkilemiş ve tarih dersleri uzun yıllar yalnızca olayların tarihini ezberletme amacı gütmüştür". Diğer yandan, 1891 tarihli Osmanlı dönemi kız (inâs) rüştiyeleri ders programında tarih dersiyle ilgili öğretmenlere yapılan şu uyarı dikkati çekmektedir.

“Tarih dersi hiçbir vakit ezber usûlüyle talim ve ta'allüm (öğrenme) olunamayacağına binaen muallime tâlibâtın (öğrencilerin) anlayacağı surette takrir ve tefhim (anlatma) ve tâlibâta tekrar ettirilecek ve anlardan dahi o suretle cevap alarak mebâhisi (konuları) tâlibâtın zihnilerinde yerleştirmeye itina edecektir.” (Mahmud Cevat, 2001:272). Bu program yönergesinde de tarih dersinin ezber yöntemiyle öğretilmemesi gerektiği ileri sürülürken, tarih konularının öğrencinin anlayacağı şekilde nasıl sunulacağı açık bir şekilde ifade edilmemiştir.

Selim Sabit Efendi'nin Muhtasar Tarih-i Osmanî Adlı Kitabına Bir Bakış

Türkiye'de tarih dersi, okul programlarına ilk defa Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın döneminde hazırlanan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kondu. 4 yıllık sıbyan okulu programında *Muhtasar Tarih-i Osmanî* dersi vardı. Sakaoğlu'nun belirttiği gibi (1998:148), 1871 tarihli 1216 sayılı *Takvim-i Vekayi* ile sıbyan mektepleri için ders kitabı yazma yarışması açıldı. Maarif Nezareti, yarışma şartlarına göre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, padişahların doğum, tahta çıkış ve ölüm tarihlerini gösteren bir cetvel ile her padişahın zamanını ve yaptığı işlerin hikaye şeklinde "tarafsızca" kaleme alındığı bir *Tarih-i Osmanî* dersi kitabı sipariş vermişti. Anlaşıldığına göre bu yarışmayı Selim Sâbit'in tarih ders kitabı kazandı. 8 Şubat 1875 tarihinde alınan bir karar ile bu kitaptan 5000 kopya basıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1927-1928'de İstanbul'da aldığı bir kursla, Düzcü'de ilköğretim öğretmenliğine başlayan Sait Fahri Öktem Bey'in kitaplığında bu kitaba rastladım. Bu durum, kitabın Anadolu'da yaygınlığına da bir kanıt niteliği taşımaktadır. Sakaoğlu, (1998:146), Selim Sâbit Efendi'yi, ilköğretim için "tarih kitabı yazarlarının atası" olarak kabul etmektedir. Aynı şekilde Ahmet Vefik Paşa da rüştiyeler için bir *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* adlı bir tarih kitabı yazdı.

1891 tarihli Dersaâdet ve Kasabât İbtidâî Mekteplerine Mahsus Müfredat Programı'nda 3. sene için 2 saat süreli *Mülâhhas Tarih-i Osmanî* dersi bulunmaktadır. Bu ders programı dikkatle incelendiğinde Selim Sabit Efendi'nin kitabının içindekiler kısmının aynen benimsendiği görülmektedir. Bu program, Selim Sabit Efendi 1888'de Maarif Nezareti'ndeki yöneticilik görevlerinden azedilmesine rağmen, ilköğretimde tarih eğitimine onun verdiği şeklin devam ettiğini göstermektedir. Maarif Nezareti tarafından gönderilen bir yönergede bu kitabın bir okuma kitabı gibi okutulup bitirildikten sonra tekrar edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Mahmud Cevat, 2001:301-306).

Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Tarih-i Osmanî* adlı kitabı, ilköğretim öğrencileri için yazılan ilk kitaplardan olması nedeniyle incelemeye değerdir. Bu kitap, ilk olarak 1875 yılında basılmıştır. 1878 yılında 2. baskısı, 1881 yılında 3. baskısı, 1883 yılında 4. baskısı yapılmıştır. Kitap toplam 38 sayfadır. Giriş kısmında Osmanlı Padişahının atalarının, Türk aşiretlerinden Kayı Han kabilesinin serdarı Süleyman Şah olduğu belirtilir. Osman Gazi'den Sultan II. Abdülhamit'e kadar padişahların dönemleri ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Bu haliyle halk için hazırlanmış anonim *Tevarih-i Âli Osmanî*'lere çok benzemektedir ve Avrupa'daki tarihsel gelişmelere ilişkin hiçbir konu yoktur. Günümüz tarih kitaplarından dil bakımından daha hafiftir. Kitap hiçbir resim içermemektedir. Selim Sabit Efendi'nin yapıtının birinci ve ikinci baskılarını karşılaştıran Gök'ün (2002) de ortaya koyduğu gibi, Selim Sabit ikinci baskıda daha çok tarihsel olayların oluş tarihlerini düzeltmiştir. Genellikle birinci baskıda olayların tarihinde bir yıl gibi bir hata yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kitapta her bir padişaha bir sayfa ayrılmış olup padişah dönemlerinin nasıl ele alındıklarının iyi anlaşılması için Fatih Sultan Mehmet ve dönemi (1878 yılı baskısı, s. 10) ile ilgili konunun içeriği aşağıda gösterilmiştir:

"7. Padişah Fatih Sultan Mehmet Bin Sultan Murad-ı Sani'dir.

Fatih Sultan Mehmed, 22 yaşında calis-i serir-i Osmani olup, (H.857) senesi iki-üç yüz bin gazi ile İstanbul'u muhasara eyledikte, Balıkpazarı ile Galata meyanına zincir çekilmiş olmağla Dolmabahçe ve Beyoğlu üstünden Kasımpaşa denizine kızaklar vasıtasıyla 70 pare (çekdiri ve kadirga) indirilerek karadan ve denizden bi'l-hücum 51. gün İstanbul feth ve zapt olunup 3. payitaht ittihaz olunmuştur. Bundan başka Sultan Mehmed'in zamanı saltanatlarında "Bosna", ve "Hersek" memleketleriyle "Mora" ve "Kırım" ve "Boğdan" ve Sinop ve Trabzon vilayetleri dahi zapt olunarak iki yüzü mütecaviz şehir ve kasaba Memalik-i Osmaniye'ye ilave kılınmıştır.

Asr-ı hümayunlarından cami ve medrese gibi pek çok ebniye-i nafia bina ve inşa olunmuş olup ve Fatih Cami-i Şerifleriyle Eski Saray ve Yeni Saray ve Rumeli Hisarı dahi Gazi-i müşarünileyhin âsâr-ı âliyyesinden bulunmuştur.

Fatih Sultan Mehmet elli üç yaşında vefat edip cami-i şerifleri civarında türbe-i mahsûslarına defn olunmuştur.

Veladet: 833 Cûlus: 855 Saltanat: 31 İrtihal: 886”

Görüldüğü gibi Fatih Sultan Mehmet dönemi bir sayfada özetlenmiş olup dönemin siyasi olayları anlatıldıktan sonra bir paragrafta kültür faaliyetlerine de yer verilmiştir.

2003'te Bursa Işıklar Askeri Lisesi Kütüphanesi'nde bulduğumuz 1822 tarihli askerî okullar için yazılmış "Abrégé de L'histoire Ancienne" adlı Fransızca okul tarih ders kitabı, rüştiye okulları düzeyi için o yıllarda tarih dersinin içeriğini göstermesi açısından önemlidir. Tarih ders kitabının konuları şöyledir: Mısırlılar, Fenikeliler, Asurlular ve Babilliler, Medler ve Persler, Hintliler kısaca ele alınarak eski Yunan tarihine geçilmektedir. Eski Yunan tarihi de yöneticilerin isimleri altında (Solon Kanunları, Pericles Hükümeti, Philippe Dönemi gibi) kısaca incelenerek, bölüm sonunda Eski Yunanlılarda sanat, edebiyat ve bilim kısmı yer almaktadır. Bu tarih ders kitabında askerî, siyasi ve diplomatik olaylar tarihin asıl gövdesi sayılmakta, sanat, teknolojik ve bilimsel gelişmeler tamamlayıcı kısım olarak yer almaktadır. Kitabın ikinci bölümünde Yunan mitoloji kahramanları, Romalıların adlandırdığı biçimde (Saturne, Cybele, Jupiter Apollon, Venus) tek tek ele alınmaktadır. Bu gibi mitolojik kısımların ders kitaplarından zamanla çıkarıldığı dikkati çekmektedir. Türkiye'de ancak II. Meşrutiyetin ilanından sonra ilkökul 4. sınıflarda yukarıdaki konu sırasına benzer bir sıranın benimsendiği görülmektedir. 1927 ve 1928'de 4. sınıflar için yazılan İhsan Şerif Saru'nun *Cumhuriyette Tarih* ve Ahmet Refik Altınay'ın *Çocuklara Tarih Bilgisi* adlı kitaplar, bu yapının devam ettirildiği göstermektedir.

3 Ocak 1888'de Encümen-i Teftiş ve Muayene Başkanı iken *Muhtasar Tarih-i Osmanî* kitabıyla da ilgili olarak Selim Sabit Efendi'nin memuriyetine son verilmesi üzerine tarih araştırmacıları pek çok gerekçe ileri sürmüşlerdir.

Muallim Cevdet'e (1925:362) göre, “bir tarih meselesinden bahsederken meşhur Ali Suavi'nin ismini kayd etmesi Abdülhamit nazarında otuz sene kadar menfur olmasına sebebiyet vermiştir. Onun içindir ki kendisine hem maarif dairesindeki vazifesinden el çektirdiler, hem de Sarıyer'den hiçbir yere gitmemesi için mecburiyet tahmil ettiler.” Ferit Ragıp Tuncor'a (1973:30) göre bu kitabında padişahın tahttan indirilmesi karşılığı olan "hal" (tahtan indirme) sözcüğünü

kullandığı için saraya jurnal edilmiş ve öğretmenliğine sarayca son verilmiştir. Temizyürek (1999:48-49) de Encümen-i Teftiş ve Muayene Başkanlığına tayininden bir sene sonra bu eserinde Sultan Abdülaziz'in halli ve ölümü hakkındaki yazdıklarından dolayı hafiyeler tarafından jurnal edildiği için Maarif Nezaretindeki görevinden azledildiğini yazmaktadır. Sultan II. Abdülhamit ve bürokratlarına göre, bu okul tarih ders kitabında iddia edildiği gibi "Abdülaziz'in saltanat döneminde idari işlerin bir miktar sekteye uğratılması'nın ve Abdülaziz'in kendi kendini telef etmesinin " tersine, Sultan Abdülaziz döneminde devletin kara ve deniz kuvvetlerinin kuvvetlenmesinde önemli adımlar atılmış ve Sultan Abdülaziz katledilmiştir. Birinci (2001:275), 24 Kasım 1887 tarihli bir tezkireye dayalı olarak yukarıdakilere ek olarak V. Murad'ın halli ile ilgili ders kitabındaki ifadelerin etkisini tartışmaktadır. Gök'ün (2002) de ortaya koyduğu gibi Selim Sabit Efendi, kitabının 1875 yılındaki baskısında Sultan Abdülaziz ve döneminin siyasal ve ekonomik olaylarını, Avrupa gezisini, bayındırlık faaliyetlerini (Süveyş kanalının açılması, şose yollar ve demiryolları gibi), askerî alan ve eğitim alanında yapılanları kısa ve övgü dolu sözlerle anlatırken 1878 yılındaki baskısında Maarif Nezaretinden onay almadan bu ifadeleri çıkarması, V. Murat ve II. Abdülhamit dönemlerini kısaca eklenmesi ve yukarıda sözü edilen ifadelere yer vermesi gözden düşmesine yol açmıştır. Bu davranış, kanımca darbecilerle örtük bir siyasi ilişkisinin de olabileceğini akla getirmektedir.

Şimdiye kadar bir tarih olayının ders kitaplarında anlatılabilmesi için, arşiv belgelerinin de okuyucuya sunulmasına bağlı olarak 30-50 yıl beklenmesi benimsenmişti. Ancak son günlerde bu anlayış da geçerliliğini yitirmektedir. Ansiklopedik olarak yakın dönem olaylarının kronolojik olarak sıralaması ve yorumlanmadan çağdaş tarih ders kitaplarına girdiği görülmektedir. 1870'li yıllarda olayların etkisi sürerken Selim Sabit Efendi'nin bu olayları ayrıca okul tarih ders kitabına yansıtmaya cesaret etmesi düşündürücüdür. Belki de bunda ders kitabı şartnamesindeki padişah dönemlerinin "tarafsızca" ele alınması ifadesi etkili oldu. Selim Sabit Efendi, iki yıl gibi bir süre zorluklar çektikten sonra, Zühtü Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde 17 Nisan 1890'da emeklilik hakkını aldı ve İstanbul Öğretmen Okulundaki derslerine devam konusunda izin çıktı.

Sonuç

Selim Sabit Efendi, medreselerin geleneksel eğitim ve öğretim tarzı yerine yeni pedagoji yolu açma girişimlerinde bulunurken her nedense tarih dersi bundan

payını alamamıştır. Okullarda tarih dersinin yeni kurumsallaşmaya başladığı bir dönemde, Selim Sâbit Efendi, Osmanlı toplumundaki geleneksel tarih anlayışını sürdürmüş, olayların kronolojik tarihinin öğrenilmesini gündeme getirmiştir. Çağdaş yazarların benzer kitaplarında tarih eğitiminde sınıf tahtasının, resimlerin, okul müzelerinin, haritalar ve çizimlerin hatta drama ve rol oynamanın etkili bir şekilde kullanılması önerilirken Selim Sabit Efendi'nin tarih eğitimi anlayışı, yazılı metinlere yansıdığı kadarıyla padişahların biyografileri, kitap okuma, soru-cevap ile sınırlı kalmıştır.

Öğretim programlarının, gerçekten ders kitabı yazarlarının elini kolunu bağladığı söylenebilir. Selim Sâbit içinde için de bu durum geçerlidir. Ancak 1870'li yıllardaki aldığı görevlerden dolayı, Selim Sabit Efendi'nin, tarih dersinin nasıl verileceği ve okul tarih ders kitabının nasıl olması gerektiği konusunda resmi yönergelerde etkili olduğu düşünülebilir.

Öte yandan hem Kilisli Muallim Rıfat hem de daha sonra Prof. Yahya Akyüz aşağıda vereceğimiz örneklerle Selim Sabit Efendi'nin sosyal tarih anlayışına verdiği öneme de işaret etmektedirler. Öğrencisi Kilisli Muallim Rıfat (1925:1340-1341), derslerde Selim Sâbit Efendi'nin öğretmen adaylarına bir yabancı gezgin gibi etrafındaki tarihî yapılar nedir? Kim yapmıştır? gibi sorular yöneltmelerini istemiştir. Gezgin, bir beldeye gelince orada ne var ne yok hepsini anlamak ister, bir gezgin o belde hakkında o beldenin yerlisinden daha çok bilgi sahibi olur. Ayrıca Selim Sabit Efendi, mezarlıkların sosyal tarih açısından önemi üzerinde durmuştur. Ona göre bir memleketin aynası mezarlıklarıdır. Mezarlıklara bakan bir kişi, o beldenin tarihini, ünlü kişilerini, hangi hastalıklardan öldüklerini, ölümlerin hangi sınıf halk arasında daha çok olduğunu, hangi senede ölümlerin fazla olduğunu anlar.

Akyüz 'e göre de (2000:20), ilkokullar için yazılan bir tarih ders kitabında İstanbul'da deprem konusu muhtemelen ilk kez Selim Sabit Efendi tarafından söz edilmiştir. *Muhtasar Tarih-i Osmani'de* Sultan II. Bayezid ve döneminden söz ederken, "saltanatın son zamanlarında İstanbul'da şiddetli bir deprem olmuş, 109 cami ile 1060 ev yıkılmış, 5000 kadar insan ölmüştür." Akyüz'e göre bu deprem 10 Eylül 1509'daki "küçük kıyamet" denen bir İstanbul depremidir.

Ülkemizde tarih eğitiminde haritanın, resmin, temsillerin öneminin vurgulanması ancak II. Meşrutiyet döneminde olabilmıştır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, 1912'de yayımladığı *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* adlı çalışmasında tarih öğretimi ile ilgili görüşleri ile gerçekten çağdaş pedagojinin ulaştığı noktayı yansıtmaya başardı. Bunda İttihat ve Terakki Partisi gibi oluşumlar içine giren ve

modernleşme projesi olan "mektepli" gençlerin, Osmanlı padişahlarının yaptığı reformlarla yetişip, devlet yönetiminde söz sahibi olarak yavaş yavaş değişme anlayışı yerine daha radikal uygulamaları benimsemelerinde yatmaktadır. 1923'te Cumhuriyet'in ilanı arkasından, Atatürk'ün açtığı çağdaşlaşma yolunda hanedan tarihi yerine ulusal tarih anlayışı benimsendi. 1924 ve 1926 ilköğretim programları ile tarih ders kitaplarında padişah dönemi bir tarih sınıflaması kaldırılmış, yerine cumhuriyet eğitiminin ruhuna uygun bir dönemlendirme getirilmeye çalışılmıştır. Dönemin eğitim bilimcileri tarafından çağdaş bütün araç-gereçler ve de öğretim yöntemleri ilköğretimde tarih eğitiminde işe koşulmaya çalışılmıştır.

Günümüzde artık tarih eğitiminde ders kitabının tek kaynak olmadığı kabul edilmektedir. Öğrencilerde bilimsel düşünmenin ve çok perspektifli yaklaşımın geliştirilmesi için aynı konuda değişik birinci ve ikinci elden yazılı ve görsel kaynakların kullanılması gerektiği yaygın bir şekilde uygulanmaya başlamıştır.

Kaynaklar

- Akyüz, Y. (2000). İlk çağdaş eğitim bilimcimiz: Vizeli Selim Sabit Efendi. *Tarih ve Toplum*, 34 (201), 15-21.
- Akyüz, Y. (2007). *Türk eğitim tarihi* M.Ö. 1000-M.S. 2007 (11. Baskı). Ankara: PegemA.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1995). *Talim ve terbiye'de inkılâp* (1. Baskı). İçinde: Rıdvan Canım ve Remzi Yavaş Kınal (Haz.), İstanbul: MEB.
- Bilim, C. (1985). Selim Sâbit Efendi ve Rehnüma-i Muallimin. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 197-207.
- Birinci, A. (2001). *Tarih yolunda* (1. Baskı), İstanbul: Dergah.
- Cowham, J. H. (1890). *A new school method*. London: Westminster school book depot.
- Gök, A.(2002). “Selim Sabit Efendi’nin tarih eğitimindeki yeri ve ilk mektepler için yazmış olduğu “Muhtasar Tarih-i Osmani adlı eserin incelenmesi”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, G. Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Hayta, S. (1995). *1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk eğitimine katkıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kansu, N. A. (1931). *Türkiye Maarif Tarihi(Bir Deneme)*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Kilburn Series (1890?). *Elementary education*. (London: The Education Union)
- Kilisli Muallim Rifat (1925). Mektep hatıraları: Eski darümualliminde hocamız Selim Sâbit Efendi merhum. *Muallimler Mecmuası*, 3(30), 1338-1360.
- Mahmud Cevat (2001). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat-ı ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*. Taceddin Kayaoğlu (Haz.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Muallim Cevdet [İnançalp] (1918). Darümuallimin'in 70. sene-i devriyesi münasebetiyle verilen konferans. *Tedrisat Mecmuası*, 30 (6), 175-200.
- Muallim Cevdet [İnançalp] (1925). 25 sene evvelki hatıralardan; Selim Sâbit merhum hakkında. *Tedrisat Mecmuası*, 13 (68), 360-367.
- Özeçoğlu, H. (2005). Osmanlı eğitiminin modernleşmesinde çok yönlü bir entelektüel: Selim Sabit Efendi. *Toplumsal Tarih*, 141, 92-98.
- Sakaoğlu, N. (1998). İlkokul tarih programları ve ders kitapları. İçinde: S. Özbaran (Haz.), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. İzmir: Dokuz Eylül.
- Selim Sabit Efendi (1875). *Muhtasar Tarih-i Osmani (1. Baskı)*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Selim Sabit Efendi (1878). *Muhtasar Tarih-i Osmani (2. Baskı)*. İstanbul.
- Şanal, M.(2003). Selim Sabit Efendi'nin öğretim yöntemleri ile ödül ve ceza vermeye ilişkin görüşleri üzerine genel bir değerlendirme, *Milli Eğitim*, 158, 205-220.
- Temizyürek, F. (1999). *Selim Sâbit Efendi ve Usul-i Cedid Hareketi içerisindeki yeri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Temizyürek, F. (2000). Eğitim tarihimizde önemli bir isim: Selim Sabit Efendi. *Uluslararası Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri*.
- Tuncor, F. R. (1970a). Türk Eğitim Tarihinden Sahifeler: Selim Sâbit Efendi'nin hayatı ve ilk usulü tedris risalesi. *Eğitim Hareketleri*, 16(178-179), 25-28.

- Tuncor, F. R. (1970b). Eğitim tarihinden belgeler: Rehnümay-ı Muallimîn; sıbyan mekteplerine mahsus usulü tedrisiye (Şakirdâna Dair). *Eğitim Hareketleri*, 16(182-183), 26-29.
- Tuncor, F. R. (1970c). Eğitim tarihinden belgeler: Rehnümay-ı Muallimîn; sıbyan mekteplerine mahsus usulü Tedrisiye (imtihanlara müteallik). *Eğitim Hareketleri*, 16(184-185), 10-13.
- Tuncor, F. R. (1973). Selim Sâbit Efendi (1829-1910), *Pedagoji*, 1(1), 28-34.
- Türker Tekin, N. (2002). Tanzimat'tan Cumhuriyetin ilk yıllarına tarih öğretimi ve ders kitaplarına genel bir bakış, *Toplumsal Tarih*, sayı:105, 50-53.
- Ünal, U. (2007). *Meclis-i Kebir-i Maarif (Osmanlı Eğitim Meclisi) 1869-1922*, Ankara: TTK, Basımda.
- Wilson, J. (1892). *Manual of methods of teaching*, London: T. Nelson and Sons.

Summary

SELİM SABİT EFENDİ'S COMPOSING OF SCHOOL HISTORY

Bahri ATA*

The aim of this article is to investigate Selim Sabit Efendi's writings in the beginning of the emergence of school history education at elementary level in 1870 in Turkey. In that times, as it is well known, as a curriculum developer, textbook writer and also teacher trainer, he was one of influential pedagogues of the Ottoman Board of Education (Meclis-i Kebîr-i Maârif). Because of this, there are various works about his life and educational ideas (See Muallim Cevdet, 1925; Tuncor, 1973; Bilim, 1985; Kara, 1992; Temizyürek,1999; Birinci, 2001; Şanal, 2003; Özeçoğlu, 2005; Akyüz, 2007). According to Muallim Cevdet (1918:191), the Turkish children grew up with his textbooks. Selim Sabit Efendi was an educator who gave the idea of teaching methods and techniques and the importance of teaching of particular subjects to Turkish elementary teachers.

The subject of article is limited with his educational ideas on history education. The main question of this work is to determine what the approach of Selim Sabit Efendi is, as one of pioneering figure in the modernization of Turkish education to history education. Was his ideas on history education really has a revolutionary character? In fact, Professor Akyüz (2007) in his famous book, called as History of Turkish Education answered this problem shortly, but this paper aimed to examine the question in detail. On this point Akyüz (2007:205), wrote that, in those days there was no social content in the history textbooks and history courses were unproductive because of the political pressure of the prevailing regime.

To answer this question, the two basic sources, written by him are used. These are *Rehnümâ-yı Muallimîn (Teacher's Guidebook)* and *Muhtasar Tarih-i Osmanî (The Short History of Ottomans)*. Especially, in *Rehnümâ-yı Muallimîn*

Address for correspondence: *Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi, bahriata@gazi.edu.tr

there is a certain part explaining how a lecture at history classroom should be given. His lesson plans are nearly similar to Herbart's lesson plans.

Moreover, the findings will be compared with those in the contemporary works, produced in the same period in Europe. That is, the ideas or suggestions of Selim Sabit Efendi's on history education were compared with those of his contemporary authors on the same subject.

In reality, the revolutionary or reformist personalities of Selim Sabit Efendi, concerning to the school history at elementary level will be approximated with restraint. Even if the contemporary educators in Europe emphasized the importance of using blackboard, maps, museum trips, timelines and pictures at the teaching of history at the Elementary School, he neglected the use of such a materials in teaching history.

Maybe, as a result of the official guidelines for textbook writers, his topics are chronologically prepared short biographies of Ottoman Sultans, as a reflection of classical tradition of Ottoman Dynasty History. He considered history textbook as a reading material for literate children. At the evaluation part of the history topic, he gave great importance to the memorization of chronological dates of historical events by. But as a curriculum developer, it can be said that he has a great contribution on the drafting of the official guidelines for textbook writers in 1870's. His giving importance and place to the Ottoman Sultans' lives may be from the reason that he grasped the importance of biographies on children. On the other hand, his teacher-students such as Kilisli Muallim Rifat and Muallim Cevdet stated that he gave great importance in his lectures to social history such as the impact of earthquake and also the importance of cemetery. Selim Sabit Efendi mentioned about the impact of the earthquake happened in 1509 in İstanbul in his history textbook. According to Selim Sabit Efendi, the cemeteries are the mirror of a country and also local history. In our country, the importance of using materials such as maps, pictures, dramatization at history education came on the agenda just about after the Proclamation of the Second Constitutional Monarchy in 1908. This educational accumulation was transferred to the Republic of Turkey.